

**ВНЕСОК ПРЕДВОДИТЕЛЯ ДВОРЯНСТВА Е. К. БРОДСЬКОГО В РОЗВИТОК
ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ В КАТЕРИНОСЛАВСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ**

У контексті дослідження історії розвитку трудового навчання є актуальним вивчення спадщини благодійників Катеринославщини, які зробили неоціненні внески в розвиток вітчизняної освіти. До цієї плеяди почесних громадян належить і предводитель дворянства Верхньодніпровського повіту Катеринославської губернії Ераст Костянтинович Бродський.

Віхам життєвого шляху й етапам творчого злету присвячено біографічний нарис [10] до 25 – річчя перебування Е. Бродського на посаді предводителя дворянства Верхньодніпровського повіту. У книжці висвітлено біографічні факти й описано його заслуги перед повітом та губернією. Вивченню й аналізу діяльності Е. Бродського присвячені розвідки В. Джміля, Н. Доброгорської, Г. Руденка, Г. Семенча, В. Стороженка, І. Федяніна та ін. Проте внесок предводителя дворянства в розвиток трудового навчання залишився поза увагою дослідників.

Отже, **метою статті** є розкриття основних етапів життєвого шляху Е. Бродського та значущості його внеску у розвиток трудового навчання в Катеринославській губернії в кінці ХІХ на початку ХХ століття.

Ераст Костянтинович Бродський народився 20 серпня 1851 року у степовому селі Іванівка Верхньодніпровського повіту в сім'ї поміщика Костянтина Бродського. Йому судилося стати особистістю, внесок якої не можна переоцінити. Дослідник І. Федянін зазначає, що «це була людина дивних захоплень і поєднань: поміщик, юрист, чиновник з особливих доручень держави польської, агроном, робітник, селекціонер, меценат, дійсний статський радник, почесний мировий суддя» [9, с. 2].

Е. Бродський здобув початкову освіту, потім навчався у Катеринославській класичній гімназії, згодом на юридичному факультеті Новоросійського університету, який закінчив з відзнакою. Працював у судовому відомстві Московського округу і старшим чиновником у Царстві Посольському. Однак уславив себе видатними досягненнями в розвитку сільського господарства.

Потяг до занять сільським господарством Ераст Бродський виявив ще у юному віці в маєтку свого батька, якого увесь час супроводжував у його заняттях по господарству [10, с. 5].

Для вдосконалення сільськогосподарських знань наприкінці 70-х років ХІХ ст. вивчав на практиці рільництво і скотарство у Франції, Швейцарії, Німеччині, Австрії, Італії, Угорщині. Доглядав худобу, досконало вивчив племінну справу, слухав лекції в сільськогосподарській академії поблизу Парижа. У Франції та Італії закупив декілька голів племінної рогатої худоби, яку привіз на Батьківщину та схрестив її з українською сірою і вивів нову «породу заводу Бродського», м'ясну, скороспілу, робочу. Починаючи з 1874 р. почав виставляти свою худобу на виставках, на російських і навіть світових виставках його худоба була найкращою [8].

Маєток Е. Бродського займав площу 5168 десятин [1, с. 16]. Господарство було спеціалізоване і поділене на напрямки. У рільництві застосовувалися новітні методики (мінеральні добрива, багатопілля), ґрунт оброблявся вдосконаленою технікою (культиватори, сівалки, сінокосарки, жнивні машини, паровий локомотив, кукурудзяні молотили, віялки тощо). Тваринницький напрямок був представлений вівчарством, конярством, свинарством і відомим заводом великої рогатої худоби. У маєтку розводилися вівці-мериноси, схрещені породи великої рогатої худоби «шароле», «романьолів» та сірої української, свині йоркширської та беркширської порід, коні різних порід: верхові, рисаки, датські, ардени.

Широко застосовувалася наймана праця, при чому були як постійні так і сезонні працівники. У центральному маєтку Іванівка була споруджена казарма для робітників на 150 чоловік, на хуторі Костянтинівському – на 200 робітників. Казарми і всі будинки споруджувалися з цегли, яка вироблялася на власному цегляному заводі. Окрім того в маєтку було два вітряки і один паровий млин [1, с. 21-22]. По суті, господарство було автономним.

Ераст Бродський був неодмінним учасником усіх важливих сільськогосподарських виставок, на яких завжди отримував нагороди. Після Всесвітньої виставки у Парижі, яка відбулася в 1900 р. Е. Бродському було запропоновано місце члена Французької сільськогосподарської академії [1, с. 9]. На Всеросійській виставці, що відбулась у Харкові у 1903 р., він отримав золоту медаль Харківського товариства сільського господарства за сіру українську породу рогатої худоби [7, с. 20].

Худобу Е. Бродського закупляли як за кордоном так і в Російській імперії. На початку ХХ ст. Е. Бродський входив до когорта Московського, Полтавського, Харківського, Ростовського і багатьох інших сільськогосподарських товариств [10, с. 14]

Господарство Бродського було зразковим і в рослинництві. Він застосовував усе, чого досягла наука, багатовіковий досвід: обробіток найдосконалішими знаряддями, використання добрив, сівбу трав, пар, аж до грядкової культури хлібів. Одержав багато медалей на сільськогосподарських виставках за досягнення в рослинництві. Окрім звичайних злаків – жита, пшениці, ячменю, вівса, проса, культивував кукурудзу, льон, буряки, кавуни, дині. А ще були так звані не звичні для того часу рослини – сорго, джунар тощо. Бродський заклав навіть виноградник і довів, що земля Катеринославської губернії здатна родити сонячні грона [4, с. 60-61].

В історичному нарисі Г. Семенча зазначає, що «завдяки йому у степовій зоні України з'явилися перші виноградники та цитрусові, небачені злаки, дивовижні породи тварин, високопродуктивні стада корів та овець. Це він отримав від Персидського шаха Емір Ус Султана Орден Лева та Сонця першого ступеня за подарованих бика та корову, що подолали шлях від верхньодніпровської Іванівки до Тигирану. Шістдесят вісім днів тривала ця дивовижна подорож – доводилося і гнати худобу по хитких дерев'яних настилах серед залитих водою рисових полів, і обмотувати копита ганчір'ям аби не пошкодити ніг на кам'янистих гірських стежинах» [6, с. 191-192].

Ераст Бродський невтомний і в громадській діяльності. Чверть віку був предводителем дворянства Верхньодніпровського повіту, гласним Верхньодніпровського повітового та Катеринославського губернського земств, членом сільськогосподарської ради при міністерстві державного майна. Ставши предводителем, застав справи дворянства не у кращому стані: дворянська каса порожня, стосунки заплутані. Але він зумів змінити справи на краще. Урятував від продажу маєтки багатьох збіднілих дворян. Усіляко сприяв розвитку сільського господарства у повіті [4, с. 61].

У 1881 році Е. Бродський став попечителем Саксаганського ремісничого училища, зробивши вагомий внесок у розвиток закладу: розширення площі, проведення електричного світла, уведення нових навчальних курсів, а також організація щорічних виставок і ярмарок, на яких експонувалися і продавалися вироби учнів та викладачів училища. Окрім Саксаганського, Е. Бродський опікувався Верхньодніпровським міським училищем та Комісарівським однокласним училищем [3, с. 73].

Діяч був зацікавлений у підвищенні освітнього рівня сільського населення, тому він вирішив відкрити у Верхньодніпровському повіті сільськогосподарську школу для дітей середняків та незаможних селян. Тільки справжнього патріота рідного краю могла надихнути благородна мета: Е. Бродський подарував майбутній школі сорок десятин власної землі [4, с. 61].

Постановою земських зборів від 30 червня 1894 року було вирішено відкрити Верхньодніпровську нижчу сільськогосподарську школу першого розряду Катеринославського губернського земства. Ераст Костянтинович Бродський на честь того,

що його обрали від Катеринославської губернії для привітання з нагоди одруження государя імператора Миколи Олександровича та государині імператриці Олександри Федорівни, подарував сорок десятин своєї землі й відкрив нижчу сільськогосподарську школу «Росія». До 1911 року був її опікуном та утримував увесь персонал за свої кошти [2, с. 28].

Школа знаходилася у Верхньодніпровському повіті, неподалік станції Ерастівка Єкатерининської залізничної дороги. Приміщення будувалися на кошти губернського земства та відповідно до статуту підпорядковувалися Міністерству землеустрою та департаменту землеустрою Державної власності. Метою школи було поширення поміж населення основних знань із сільського господарства (садівництва, овочівництва, скотарства) та з ремесел (ковальського, слюсарного, столярного). Будівництво приміщення Верхньодніпровської сільськогосподарської школи завершилося в жовтні 1899 року.

У школу приймалися діти усіх верств населення, переважно селяни у віці 15 років зі знанням курсу двокласних сільських училищ Міністерства народної освіти. Учні, які мали свідоцтво про закінчення курсу у цих училищах приймалися до школи без вступних випробувань, інші ж складали іспити. Вступні випробування першого набору проводилися з 1 по 7 листопада 1899 року. А 7 листопада відбулося урочисте освячення та відкриття школи для перших 18 учнів. Уже через 4 роки роботи школи на 1 січня 1904 року всього навчалися 38 осіб. Термін навчання тривав три роки. Програмою школи передбачалося викладання загальноосвітніх предметів та спеціальних курсів: пояснення простих способів вимірювання землі (геометрія, креслення та землемір), основні відомості природничих наук (фізика, хімія, ботаніка та зоологія), практичне землеробство з викладенням основних положень овочівництва, городництва та скотарства.

Головним попечителем школи був Ераст Костянтинович Бродський, управляючий школою, завідувач дослідною станцією Петро Федорович Тушкан, викладач загальноосвітніх предметів Казимир Миколайович Малинівський, викладач спеціальних дисциплін Тимофій Васильович Локоть та законовчитель священик, отець Єфимій Четиркін.

Усі учні школи поділялися на: 1) стипендіатів губернського та повітових земств, різних установ, приватних осіб, які перебували в школі на повному утриманні, були забезпечені одягом і взуттям; 2) своєкоштных пансіонерів, що проживали в гуртожитку й отримували продовольство; 3) та учнів, які приходили на навчання, а під час роботи отримували безкоштовне продовольство.

Заняття в класних кімнатах проходили з 1 жовтня по 20 грудня, та з 10 січня по 1 квітня. Час із 1 квітня по 1 жовтня призначався винятково для сільськогосподарських робіт. Робочий день тривав по 10 – 12 годин. Систематичні заняття в майстернях з вивчення ремесел проходили взимку в позаначальний час і тривали щоденно не менше двох годин у кожному класі.

Програмою школи передбачалося теоретичне вивчення таких предметів: у 1 класі – Закон Божий, арифметика, історія, зоологія, російська мова, ботаніка, географія, мінерологія; у 2 класі – Закон Божий, арифметика, геометрія, історія, фізика, російська мова, зоологія, ботаніка, креслення, землеробство, тваринництво, городництво; у 3 класі: Закон Божий, арифметика, російська мова, законодавство, креслення, рахівництво, землеробство, городництво, тваринництво, садівництво.

У першому півріччі (взимку) в період класних занять розпорядок дня був таким: 6⁰⁰ – підйом, до 7⁰⁰ – прибирання та чаювання, з 7⁰⁰ до 8⁰⁰ – підготовка уроків, з 8⁰⁰ до 12⁰⁰ – заняття в класних кімнатах, з 12⁰⁰ до 14⁰⁰ – обід та відпочинок, з 14⁰⁰ до 18⁰⁰ – праця в навчальних майстернях, в 18⁰⁰ – чаювання, з 18⁰⁰ до 20⁰⁰ – підготовка домашніх завдань, 20⁰⁰ – вечеря, з 20⁰⁰ до 22⁰⁰ – підготовка уроків. З початком весняних робіт у полі учні прокидалися зі сходом сонця та працювали до вечора

Для нашого дослідження особливий інтерес становить організація трудової діяльності учнів. У звіті Верхньодніпровського повітового земства за 1903 рік зазначається, що на практичних заняттях восени учні були задіяні у збиранні врожаю буряків, орали поля та городи, викопували ямки для висадження дерев, прибирали ділянки на городі, чистили зерно. З 20 січня починали готувати теплиці, вносили добрива, засівали огірки, редиску, петрушку, салат, доглядали за рослинами.

Весняні польові роботи розпочалися 4 березня оранкою цілини та боронуванням, пізніше саджали картоплю, сіяли овес, люцерну, буряки, кукурудзу, льон, гірчицю, квасолу, кавуни та дині.

З 20 травня розпочиналася косовиця. Учні третього класу по черзі були на косовиці у головного попечителя школи Е. Бродського, та 23 – 24 травня брали участь у підстриганні овець. Також школярами виконувалися роботи з вирощування та збирання врожаю городини, посадки та поливу фруктових дерев. Призначення на практичні роботи відбувалося з урахуванням попередньої теоретичної підготовки. Більш складні та відповідальні завдання виконували старші учні. У майстернях учні набували знань зі столярного, слюсарного та ковальського ремесла. Виготовляли нові сани, колеса, шафи, столи, ліжка тощо [5, с. 49-56.]

Закінчивши в 1903 році курс школи учні були розподілені на практику в маєтки кн. В. Кочубея, І. Тищенка, Е. Бродського та інших для ведення господарства. Практиканти, перебуваючи в господарствах, вели щоденники з описом та способом виконаних робіт. Записи доповнювалися короткими відомостями про маєток та розвиток галузей господарства. Після завершення практики, після представлення щоденника, випускники школи отримували атестати. Слід зазначити, що учні, які успішно закінчили курс навчання були нагороджені за відмінні успіхи срібними годинниками з надписом «Отъ В.С.- Х.Ш. 1903 года» та ініціалами нагороджених [5, с. 27].

Верхньодніпровська нижча сільськогосподарська школа першого розряду стала великим сільськогосподарським центром всієї Катеринославської губернії, до якої повністю входили теперішні Дніпропетровська, Запорізька і Донецька області, а також частина Кіровоградської і Луганських областей. Потім вона почала розповсюджувати сільськогосподарські знання і культуру на південь Росії. Адже у ній була фундаментальна матеріально-технічна база. Навчальний процес тісно поєднувався з науково-дослідницькою роботою викладачів та учнів у прекрасно оснащених лабораторіях, сільськогосподарській дослідній станції, метеорологічній станції тощо [4, с. 68].

Як людина далекоглядна, Е. Бродський клопотався перед департаментом землеробства про реорганізацію школи в середнє сільськогосподарське училище й почав будувати навчальний корпус.

У 1911 році цар Микола II ставить особисту візу «быть сему» на схваленому державною Думою та Кабінетом міністрів Законі про реорганізацію нижчої сільськогосподарської школи «Росія» в Верхньодніпровське середнє училище землеробства Катеринославського губернського земства. Відкриття училища, яке було сьомим у царській Росії й другим в Україні після Уманського, для нашого регіону й усієї імперії стало важливою подією. Його попечителем знову призначили Е. Бродського.

Упродовж своєї історії цей навчальний заклад зазнав низку реформ, викликаних зміною суспільно-економічних форм і потреб суспільства. Нині – це Ерастівський державний аграрний технікум, який увіковічнив ім'я свого засновника і головного попечителя Ераста Костянтиновича Бродського.

Література:

1. Васильев В. А. Хозяйство действительного статского советника Э. К. Бродского землевладельца Верхнеднепровского уезда Екатеринославской губернии / В. А. Васильев. – Екатеринослав : Типография К. А. Андрущенко, 1913. – 36 с.

2. Джміль В. «Як усе починалося...» [Про історію заснування та теперішню діяльність Ерастівського технікуму ім. Е. К. Бродського] / В. Джміль // Быть лидером : Всеукраинский деловой журнал. – 2008. – № 3. – С. 28-29.
3. Доброгорська Н. В. Благодійницька діяльність Е. К. Бродського (друга половина XIX – початок XX ст.) // Н. В. Доброгорська // Історія і культури Придніпров'я: невідомі та маловідомі сторінки : науковий щорічник. – Дніпропетровськ : ДНГУ, 2007. – Вип. 4. – С. 71-78.
4. Ераст Бродський – засновник технікуму // В.Стороженко, Г.Руденко П'ятихатські самоцвіти. – Кн. 3 – Дніпропетровськ : Січ. – 2000. – С.56-63.
5. Отчет Верхнеднепровской Уездной Земской Управы Верхнеднепровскому XIV Очередному Земскому Собранию за 1903 год. 1904. – Ч. 1 –я. – 337 с.
6. Предводитель Верхньодніпровського дворянства : [Про предводителя Верхньодніпровського дворянства Е. К. Бродського] // Якби каміння вміло говорити... Верхньодніпровщина : гіпотези, пошуки, знахідки : Історичний нарис / Г. Семенча. – Дн-ськ : ПП «Ліра ЛТД», 2008 – С.191-223.
7. Протопопов П. В. По поводу Всероссийской выставки животноводства в Харькове / П. В.Протопопов // Вестник Екатеринославского земства. – 1903. – 13 ноября. – № 5. – С. 18-21.
8. Руденко Г. Призабутий патріот рідно краю: [Про Ераста Бродського – нар. в с. Іванівка Верхньодніпр. повіту; видатні досягнення в розвитку сіл. гос-ва, предводитель дворянства та ін.] / Г. Руденко // Зоря – 1998. – 20 серп.
9. Федянін І. Почесний громадянин Верхньодніпровська: [Біографія Ераста Бродського] / І. Федянін // Придніпровський комунар. – 2007. – № 63.– 25 серпня. – С.2.
10. Эраст Константинович Бродский: краткий биографический очерк. – Екатеринослав : Типография братства Св. Владимира, 1908. – 14 с.

У статті висвітлено основні етапи життєвого шляху предводителя дворянства Е. К. Бродського. Охарактеризовано його внесок у розвиток освіти та розглянуто діяльність організованої ним нижчої сільськогосподарської школи в контексті розвитку трудового навчання.

Ключові слова: *нижча сільськогосподарська школа, трудова діяльність, трудове навчання, городництво, тваринництво.*

В статтє освещены основные этапы жизненного пути предводителя дворянства Э. К. Бродского. Охарактеризован вклад в развитие образования и рассмотрена деятельность организованной им нижней сельскохозяйственной школы в контексте развития трудового обучения.

Ключевые слова: *нижшая сельскохозяйственная школа, трудовая деятельность, трудовое обучение, огородничество, животноводство.*

The article highlights the main stages of Brodsky's life, the leader of the nobility it the contribution to the development of education and examines the work of his agricultural school in the context of labor studies.

Keywords: *agricultural school, work activity, labor training, horticulture, animal husbandry.*